

Etikai kódex

MÚZEUMOK ETIKAI KÓDEXE

www.ace.hu/icom/etika.html

A kódexet a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) 1986-ban fogadta el Buenos Airesben, majd 2001-ben Barcelonában módosították. A bevezető fejezetben az alkotók leszögezik, hogy a kódex a szakmai önszabályozás eszköze kíván lenni. Tartalmilag azokat a viselkedésre és a teljesítmény minimális színvonalára vonatkozó elveket foglalja magában, amelyekre valamennyi múzeumban dolgozó szakembernek törekednie kell. Mindazok számára, akik tagjai a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának, a kódex tudomásulvétele kötelező. Az etikai kódex megalkotására a tanács etikai bizottságot hozott létre, amely a kezdetektől fogva ajánlásokat fogalmaz meg, ha jelentősebb változások történnek a szakmában. A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa továbbá ajánlást fogalmazott meg nemzeti és speciális kódexek megalkotására.

Az etikai kódex megkülönbözteti az intézményi és a szakmai etikát. Az első rész az intézményi etikát (amely természetesen az ott dolgozók közösségét érinti) fogalmazza meg. A három nagy alfejezet valamennyi alaptevékenységet áttekinti.

A múzeumvezetés alapelvei

A múzeum irányítóinak elsődleges felelősségévé teszi a gyűjtemény megfelelő elhelyezését, állagvédelmét, dokumentálását, fenntartását és fejlesztését. A továbbiakban ezt az öt tevékenységet a dokumentum részletesen taglalja. Mindehhez jogi vagy kormányzati szabályozás szükséges országonként (múzeumi törvény formájában). Amennyiben nincs múzeumi törvény, az adott ország kérhet útmutatást az ICOM nemzetközi tanácsától.

Az etikai kódex a továbbiakban a legfontosabb intézményirányítási feladatok etikai vonatkozásait tárgyalja:

- a múzeumi dolgozók kinevezése, bérezése;
- a szükséges és elégséges képzettség biztosítása (megfelelő tudományos, technikai és szakmai képzettség, folyamatos képzés, továbbképzés);
- a „múzeumbarát” támogatói kör menedzselése, harmonikus kapcsolat a támogatókkal – a későbbiekben a múzeum és a támogatók kapcsolatát külön szabályozza a kódex, és leszögezi, hogy a múzeum normái és céljai nem sérülhetnek;
- a múzeum „nyitott intézmény” jellegének fenntartása;
- a közművelődési szerep fejlesztése (interaktív kapcsolat a közönséggel);

- a látogathatóság elvének érvényesítése (nem kiállított gyűjtemények szabad hozzáférhetősége a kutatók számára);
- a gyűjtemény megőrzése a közművelődés szándékával (az információknak helytállóknak, tisztességesnek, objektívnek és tudományosan megalapozottnak kell lenniük);
- a múzeum bevételnövelő tevékenységének szabályozása (minden tevékenységnek a múzeum és gyűjteményei megértését kell szolgálnia, a másolat kérdése);
- a múzeum szabályainak összehangolása.

A gyűjtemény gyarapítása

Az etikai kódex a gyűjtemények vonatkozásában leszögezi, hogy szükséges minden múzeum számára a gyűjtési politika meghatározása. Ennek a dokumentumnak tartalmaznia kell a gyűjtemény gondozására, használatára, valamint a gyűjtési területekre vonatkozó elveket (miként a könyvtár gyűjtőköri szabályzata). A kódex összeállítói e tekintetben fontosnak tartják hangsúlyozni az állandóságot, a következetességet és a beszámolási kötelezettséget. Részletesen foglalkozik a kódex a jogellenes szerzeményezéssel – ezt egyértelműen a megnövekedett illegális piac tette indokolttá. A kódex hangsúlyozza a kulturális örökség védelmét. Kitér a helyszíni kutatásokra, amelyeknek összhangban kell lenniük a helyi szabályozással. A megszerzett példányokkal, adatokkal valamennyi múzeumi dolgozónak jogszerűen és felelősséggel kell bánnia. A gyűjtemény gyarapításánál fontosnak tartják a kódex készítői a múzeumok közti együttműködés szabályozását, amelynek alapja a múzeumok gyűjtési területeinek tiszteletben tartása. Nagyon fontos, hogy a múzeum gyűjteményi és kiállítási politikájával ellentétes ajándékok, hagyatékok és kölcsönzések ne történjenek. A kölcsönzött (két múzeum közötti) gyűjtemény, tárgy fokozott védelmére is kitér a kódex. Múzeumi tárgyak csak tudományos, kutatási és oktatási célból kölcsönözhetők, magánszemély számára a kölcsönzés nem lehetséges. Adott gyűjtemény esetén a múzeum alkalmazottja nem versenyezhet műtárgy megszerzéséért, ha mégis, akkor a köz (azaz a múzeum) érdekének kell érvényesülnie.

A gyűjtemény selejtezése (ajándékozás, csere, eladás, megsemmisítés)

Selejtezés csak nagyon szigorú feltételekkel lehetséges: muzeológusi megítélés, jogi tanács, irányító testületi jóváhagyás révén. Különleges a kódexben az, hogy élő, működő múzeumok gyűjteménye esetén a kutatói munka nem járhat az egyedek károsodásával. Minden tevékenységről gyűjteményi feljegyzést kell készíteni. Amennyiben a múzeumnak selejtezési joga van, ez nem terjedhet ki a külső forrásból származó tárgyakra. Ezek esetében a selejtezéshez jogi eljárás szükséges. A selejtezett dokumentumokat nem lehet azonnal értékesíteni, csak akkor, ha az már nem kellett más intézményeknek csere, ajándék vagy eladás formájában. A selejtezett gyűjteményi tárgyat dolgozók, az irányító testület tagjai,

rokonai és családtagjai nem vásárolhatják meg. Az eladásból származó bevételt gyarapításra kell fordítani.

A kulturális vagyon visszajuttatása, visszaadása jelentős helyet foglal el az etikai kódexben. Itt az UNESCO-nak a kulturális vagyon illegális importjának, exportjának és a tulajdonjog-átruházásnak a tilalmáról és megelőzéséről szóló egyezménye a mérvadó. Könyvtári vonatkozásban is érdemes figyelembe venni az UNESCO dekrétumát.

Szakmai magatartás

Múzeumi szakembert foglalkoztathat múzeum, szakmai ügynökség, ám lehet magánvállalkozó is. Múzeumi munkatársnak lenni közbizalmon alapuló foglalkozás, amely nagy felelősséggel jár. A múzeumi munka során a dolgozó az alábbi etikai normáknak kell megfeleljen:

- a) a múzeumi dolgozók személyes magatartása:
 - a szellemi képesség és a szakmai tudás magas színvonalú etikus magatartással kell párosuljon;
 - szakmai és tudományos hűség az intézmény iránt;
 - lojalitás a múzeumhoz és a kollégákhoz;
 - nem szabad olyan más fizetett munkát vállalni, amely ellentétben áll a múzeum érdekeivel;
 - a múzeumok a köz bizalmának tárgyai, értékük és a szolgáltatások egyenes arányban kell álljanak;
 - minden múzeummal mint munkahellyel összefüggő tevékenység esetén az intézmény érdekét kell előtérbe helyezni, azt kell képviselni (a kódex kitér az ajándék és az ajándékozás kérdésére: egyértelműen leszögezi, hogy nem fogadható el).
- b) személyes felelősség a gyűjteménnyel szemben:
 - a szakmai személyzetnek az irányító testület írott szerzeményezési politikáját kell képviselnie;
 - a gyűjtemény gondozása alapvető szakmai kötelesség;
 - kiemelt feladat a gyűjtemény védelme (természeti és ember okozta katasztrófával szemben);
 - muzeológiai, restaurátori, szakmai felelősség nem ruházható át;
 - nem elegendő szakértelem esetén konzultációval kell élni múzeumon belüli vagy múzeumon kívüli szakemberrel.
- c) a gyűjtemények őrzése és konzerválása:
 - a múzeumi szakember felelőssége, hogy védett környezetet teremtsen és tartson fenn a gyűjtemény számára;
 - javaslatot kell tennie egy-egy műtárgy esetében a beavatkozó konzerválásra (restaurálásra);
 - a múzeumi dolgozók feladata a gyűjtemények nyilvántartása (a nyilvántartásnak biztonságos tárolásúnak, visszakereshetőnek, a felhasználók számára hozzáférhetőnek kell lennie);
 - internetes hozzáférés esetén a személyes vagy kapcsolódó információk, bizalmas anyagok közzétételére vigyázni kell;

- élő állatok és emberi maradványok tekintetében különleges odafigyelésre, tapintatra van szükség;
 - múzeumi szakembereknek nem megengedett, hogy saját gyűjteménnyel rendelkezzenek.
- d) nyilvánossággal szembeni szakmai felelősség:
- a szakmai jogszabályok pontos ismerete;
 - a szakmai tekintély és tisztesség fenntartása;
 - a titoktartás mellett előzékeny felvilágosítás a nagyközönségnek;
 - a bizalmas információkat meg kell őrizni.
- e) szakmai felelősség a kollégákkal és a szakmával szemben:
- az alkalmazó intézmény politikájának, előírásainak elfogadása;
 - az alkalmazottak kötelessége a szakmai tudás, tapasztalat megosztása a kollégákkal (mindenki felelősséggel tartozik mindenki képzettségéért);
 - a kutatásra (eredet, értelmezés) valamennyi munkatársat ösztönözni kell, annak eredményeit meg kell osztani a nagyközönséggel, szakemberekkel;
 - a múzeumi dolgozók múzeumi gyűjteménnyel kapcsolatos dokumentumai a múzeumot illetik;
 - haszonért történő vásárlásban, eladásban nem vehet részt múzeumi dolgozó.

Záradékként néhány speciális esetet ír le a kódex. Összeállítói úgy vélik, hogy a múzeum mint intézmény és az egyén mint múzeumi dolgozó sok esetben kerülhet érdekkonfliktusba (pl. nyilvános tömegkommunikációs szereplés esetében). Hangsúlyozzák, hogy külső érdekek nem sérthetik a hivatalos feladatokat és kötelességeket. Hitelesítés és becslés esetén különleges eljárást igényel a jogtalanul szerzeményezett tárgyak esete. A kódex definiálja a nem megfelelő szakmai viselkedést, amelyen a korrupciót, a fennálló jogszabályok megsértését érti.

A kódexhez szójegyzék kapcsolódik a dokumentum legfontosabb fogalmainak értelmezésével.

A LEVÉLTÁROSOK ETIKAI KÓDEXE

www.ica.org/biblio/EthicsHU.pdf

A levéltárosok etikai kódexét 1996-ban fogadta el Pekingben a Nemzetközi Levéltári Tanács. A dokumentum igen szűkszavúan fogalmaz. Két fő részből áll: egy, az etikai kódex célját, érvényességi körét, a levéltáros mint szakember fogalmát tartalmazó bevezetőből és magából a tiztételes kódexből tevődik össze.

A bevezetés hat pontjában az alkotók leszögezik, hogy a kódex magas követelményeket tartalmazó magatartásminták összefoglalása kíván lenni. Létrehozásával a szakma új és tapasztalt tagjai számára egyaránt etikai útmutatásként szolgál. A megalkotott kódex alkalmazása intézmények és szakmai egyesületek belső elhatárolása kell legyen. Az alkotók javaslatként fogalmazták meg, hogy tanítható a leendő levéltárosoknak, illetve munkahelyeken vitás esetekben alkalmazható.

Az etikai kódex mind a tíz pontja állítást fogalmaz meg, majd magyarázatot fűz hozzá. Nem jelöli meg a dokumentum, hogy a tíz pont sorrendje egyben fontossági

sorrendet is jelent, így valószínű, hogy valamennyi egyformán jelentős a levéltáros-ság szempontjából. A kódex elsőként az őrzött iratok sértetlenségének felelősségére hívja föl a levéltárosok figyelmét. A látszólag egyértelmű megállapítás a levéltárosok pártatlanságát és tárgyilagosságát állítja középpontba. Az iratok gyarapítása és feldolgozása során is elsődleges szempont kell legyen a tárgyilagosság, a szakma által meghatározott alapelveket tartalmazó dokumentum. A levéltárosok feladata az iratok levéltári értékének megőrzése a kutatók számára. Az eredeti dokumentumot helyettesítő anyagon ezt a tényt mindenképpen jelezni kell.

A levéltárosok etikai kódexe is kitér az illegális kereskedelem kérdésére (épp-úgy, mint ahogy ezt a múzeumok etikai kódexében is olvashatjuk). Érdekes, hogy a levéltárosi munka pontos dokumentálása mint etikai elv fogalmazódik meg. Legyen nyomon követhető az a munkafolyamat, amelyet egy-egy dokumentummal kapcsolatban végeznek a levéltárosok. Az iratokat olyan általános és speciális segédletekkel kell ellátni, amelyek segítségével a pártatlan tájékoztatást biztosítják. Érdekes (de biztosan nem véletlen), hogy az amúgy nagyon szűkszavú dokumentum részletesen tárgyalja, miként viselkedjen a levéltáros a felhasználóval. Fontos, hogy határozzák meg az iratok kutathatóságának feltételeit, és ezeket időről időre bírálják fölül. A levéltárosok etikai kódexe hangsúlyozza, hogy az iratok kezelésénél a mindenkori jogszabályokat, személyiségi jogokat be kell tartani.

A múzeumi szakemberekéhez hasonlóan a dokumentum leszögezi, hogy a levéltárosi munkával összeegyeztethetetlen az egyéni iratgyűjtés. Amennyiben a levéltáros maga is végz kutató tevékenységet, azt csak ugyanolyan feltételek mellett teheti, mint a nem levéltáros kutatók. Kitér a dokumentum a korrupció, a megvesztegethetőség kérdésére is.

A levéltárosok számára fontos kell, hogy legyen a magas szakmai színvonal érdekében a szakmai ismeretek folyamatos bővítése. Végezetül az etikai kódex belső igényként feltételezi az együttműködést a rokon szakmákkal, valamint a levéltárosok szakmai közösségével.

Hock Zsuzsanna

Gyűjteményszervezés: vagy amit akartok...

A rendszer lényegét nem a rendszert alkotó egyedek vagy azok típusai határozzák meg, hanem azok a funkciók, amelyek az egyedek összességének egész-ként való tevékenységét (rendszer szerű működését) biztosítják. A könyvtár hagyományosan dokumentum-alapú intézmény. Az információ történetileg tárgyasult formáját, a dokumentumot gyűjti, rendszerezi és szolgáltatja. A könyvtári rendszer lényegét tehát a dokumentummal kapcsolatos tevékenységek céltudatos-sága és szakszerűsége (lársadalmi hasznossága), szervezetsége és a hozzáférés megszervezése mentén ragadhatjuk meg. Ha a könyvtári rendszert nem ennek a meghatározó funkciónak, hanem a benne szerveződő könyvtártípusok (pontosab-

ban: azok funkciói) alapján értékeljük, akkor szembeűnő ezeknek a könyvtártípusoknak (funkcióknak) az átjárhatósága: elsősorban a felsőoktatási, az iskolai és a nyilvános közkönyvtárak (= közművelődési könyvtárak, jelen cikkben ilyen értelemben) elvileg éles (funkciót jelölő) határvonalai mosódnak el. Könyvtártörténeti megközelítésben ez az elmosódás természetes, hiszen a „klasszikus” könyvtártípusok szükségszerűen követik közvetlen környezetük változásait; a funkciók átjárhatósága a könyvtári ellátás kiszélesítése szempontjából is érzékelhető, hiszen az együttműködés fontos eleme a típusok integrációja, vagyis sem a használó, sem pedig a könyvtári rendszer számára nem lényegi kérdés többé, hogy milyen könyvtártípus biztosítja a használatot (adott igény kielégítését); másfelől azonban, a könyvtári rendszer kialakításának eredeti „filozófiáját” tekintve, a típusok markáns jegyeinek elmosódása identitászavart okoz, amely – paradox módon – éppen a rendszerszerű együttműködés lényegét veszélyezteti. Magyarul: jelenlegi könyvtári rendszerünk a gyakorlatban – még akkor is, ha a szakma rendre hangoztatja a funkciók és a gyűjtemények szervezésének szűntelen, igényekhez történő igazodását, a (szak)területi ellátás fontosságát – az egyes könyvtártípusok és funkcióik együttműködésén épül föl. A rendszernek az a tagja, amely saját léte szükségességének bizonyítására rendre más könyvtári funkciók ellátására is kényszerül, az csak elnagyoltan képes jövőképét megalkotni és deklarálni, érdekeit következetesen érvényesíteni. Mert a funkciókhoz – elvben – meghatározott szolgáltatási struktúra kapcsolódik – az igények adott struktúráját követve –; a rendszer csak így működhet gazdaságosan és demokratikusan. Ezek a szolgáltatások kapcsolódnak össze országos dokumentumellátássá, generálják többek között a bibliográfiai számbavételt, a rendszerszerűen hasznosítható feltárást, feldolgozást, az általános és szakterületi lelőhely-nyilvántartást, illetve ezek rendszerszerűen működtetett szolgáltatásait. Eredményeikre most nem térnek ki. Sapienti sat.

Mit jelent ez az identitászavar a nyilvános közkönyvtárak tekintetében?

A kérdés (vagy inkább kérdéskör) megfogalmazására munkahelyem, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egyik hálózati régiója (öt fővárosi kerület közös irányítás alá vont tagkönyvtárai) működése, működtetése során felmerülő problémák értelmezése késztetett. Közülük is elsősorban a gyűjteményszervezés (gyűjtőkör, állományalakítás) folyamatának megújítása, és a gyűjtemény mint rendszer (pontosabban: mint a könyvtári rendszer egyik alrendszere) hatékony működtetése. S bár tapasztalataim elsősorban a FSZEK-hez és a fővárosi használói körhöz kötődnek, úgy gondolom, hogy a gyűjteményszervezésre sarkított problémák többsége általános; valamilyen mértékig érintettek ebben a megyei, városi és a kis települések könyvtárai is.

A főváros közkönyvtári ellátására szerveződött hálózat különböző nagyságrendű tagkönyvtárak olyan rendszere, amelyek együtt, egymás szolgáltatásait kiegészítve, meghatározott központi szolgáltatások koordinációjában teljesítik „küldetésüket”. Munkamegosztásuk ugyanazon a belátáson (szolgáltatási „logikán”) alapul, amely az országos könyvtári rendszert szervezi: egyetlen könyvtár képtelen az általában a könyvtárakhoz érkező igények sokaságának megfelelni; erre csak az átgondolt munkamegosztás – a rendszerszerű működés – lehet a megoldás. A szolgáltató (közvetítő) könyvtárak tehát funkciók szerint elkülönülten, forrásmegosztásra alapozva építik állományukat. A gyűjteményszervezés mindig adott könyvtárhoz (funkcióhoz) kötött, a gyűjtemények hasznosítása pedig az olvasói

igényeknek megfeleltetett, rendszerszerű könyvtári szolgáltatásokban teljesedik ki. A FSZEK tagkönyvtárainak funkciója közismert; elsősorban nyilvános közkönyvtári léte a meghatározó, így egyértelműen tudható, hogy „mi nem”: nem szakkönyvtár (még a legnagyobb tagkönyvtár, a Központi Könyvtár sem „csak” szakkönyvtár), nem felsőoktatási könyvtár, és persze nem iskolai. (Ezek a „nem”-ek fontosak, mert szinte az egyetlen „biztos pontok” a gyűjtőkör határainak kijelölésénél.)

A funkció elválaszthatatlan a könyvtári állományoktól (dokumentumgyűjtemények), a gyűjtemény összetétele pedig alapvetően befolyásolja egyrészt a használói kör összetételét (a szakirodalom ez utóbbit kölcsönhatásként értelmezi, vagyis: a használói kör – azok igényei – meghatározzák a gyűjtemény alakulását), másrészt adott könyvtár pozícióját a könyvtári rendszerben. A FSZEK állományukban százezres nagyságrendet közelítő vagy meghaladó hálózati tagkönyvtárai – a nyilvános közkönyvtári funkcióból adódóan – főként a magyar és a külföldi szépirodalom, az iskolán kívüli (ön)képzés, a rekreáció, valamint a népszerű-tudományos ismeretterjesztés dokumentumait „kínálják föl” a könyvtári rendszernek (sok egyéb, a gyűjtőkörben leírt tárgykör mellett, aminek részletezésétől most eltekintek, mert a gyűjteményszervezés leginkább „neuralgikus” pontjának a jelzett területeket tekintem). De hát miért jelent ez identitászavart? Ha tagkönyvtáraink gyűjteményét nem a funkció, hanem a szolgáltatás felől minősítjük, azonnal észleljük a gyűjteményszervezés zavart keltő mozzanatait. Mert közel egyéves adatelemzés eredménye azt mutatja, hogy a kért (ODR-en vagy helyben keresett, előjegyzett) dokumentumoknak csak elenyésző száma tartozott a funkcióból (is) következő gyűjteményhez (gyűjtőkörhöz); a többség olyan kérés volt, amely elsősorban szak- (felsőoktatási) vagy iskolai könyvtár gyűjtési területe. Persze csak akkor, ha komolyan vesszük a könyvtári rendszer alapelveit. Magyarul: a magyar és a külföldi szépirodalom megközelítő teljességre törekvően gyűjtött klasszikusait és újdonságait sokkal kevesebben igényelték, mint a szakkönyveket, jegyzeteket, kötelező olvasmányokat. A szépirodalom „keresettsége” irodalmi műfajonként sem mutat biztató képet: az újdonságok (epika) viszonylag magasabb kölcsönzési aránya mellett alig „mozognak” a drámák és a verseskötetek; a regisztrált gyermekolvasók jelentős számával nem állítható egyenes arányba az általuk kölcsönzött gyermeknek szóló szépirodalom. Negyedére csökkent a korábban igen népszerű, az önképzést segítő dokumentumok keresettsége. Összegezve: tagkönyvtárainktól nem a funkcióhoz kapcsolt, gyűjtőkörben „előírt” dokumentumokat igényelték a legtöbben. A nyilvános közkönyvtár (a FSZEK tagkönyvtára) választhat: lemond bizonyos szépirodalom és népszerű ismeretterjesztő dokumentum beszerzéséről (magyarul: forrást szabadít fel), hogy helyette szakkönyvet (jegyzetet, kötelező olvasmányt) szolgáltatson igény szerint; vagy funkciójából és a rendszerben vállalt kötelezettségéből adódóan beszerzi a szépirodalmat, és őrzi – hátha újra igény lesz rá. Mert az ilyen igényeket egyedül csak ez a könyvtártípus képes kielégíteni.

Az identitászavar is itt mutatkozik: mivel azonosuljon a tagkönyvtár?

A területén (tegyük hozzá: nagy számban és egyre bővülően) jelentkező szakkönyvtári vagy iskolai könyvtári igényekkel, vagy funkcionális gyűjtőköri kötelezettségével? Ha átvállal más funkciókat, azokat csak részben tudja ellátni, miközben saját feladatai háttérbe szorulnak. Ugyanakkor tudja: egyetlen más könyv-

tártípus sem vállalja át ezt a feladatot, mert a szakkönyvtár vagy a kari könyvtár nem fog elsőkönyves költőt, fantasztikus novelláskötetet, Andersen meseválogatást vásárolni. Ha pedig figyelmen kívül hagyja a nem pontosan a funkciójához kapcsolható igényeket (hiszen más könyvtárakat pontosan ezek kielégítése érdekében finanszíroznak), használói köre jelentős részét elveszíti. Mert a sikeres könyvtár úgy működteti szolgáltatásait, hogy azok a működésében érdekeltek, a legfontosabbnak tekintett „végfelhasználó” javát növeljék.

A nem is túl távoli jövőben már csak a hozzáférés biztosítása foglalkoztatja a könyvtárakat, a tulajdonlás kérdése okát veszi – véli Maurice Line az igény szerinti hozzáférés („éppen időben” = just-in-time) esélyeit taglalva. A könyvtáros szakma is bővelkedik az ilyen vagy ehhez hasonló, figyelemre méltó megállapításokban, amelyek azért felborzolják a gyakorló könyvtáros idegeit. Főleg Európának ebben a régiójában. A borzolódás pedig folytatódik, amikor ez a gondolat visszaköszön a hazai könyvtári stratégiát befolyásoló tényezőknél. (Egyszerűsítve: „birtokló könyvtárból szolgáltató könyvtárrá kell válnunk”.) Mert a gyakorló könyvtáros tudja: ez látszólag alapvető választást (is) jelent a gyűjteményépítés vagy a közvetítő szerep között. Látszólag, mert a két szerep más-más rendszersíkon érvényesül, így a választásnak nemcsak alternatívája, de értelme sincs. Mert hosszabb távon csak az a dokumentum szolgáltatható (csak ahhoz biztosítható hozzáférés), amelyet megőriztek (gyarapítottak, feldolgoztak és beépítettek a gyűjteménybe). A forrásmegosztáson alapuló gyűjteményszervezés (a gyűjtőkör) kérdése tehát nem kerülhető meg, és ez a tevékenység még mindig közgyűjteményi feladat, és még mindig funkcióhoz kötődik. (Vélem: mindaddig, míg a „megosztásnak” nem találnak egy más, hatékonyabb alapot.)

De vajon meg kell-e maradniuk a közkönyvtáraknak változatlan alapfunkcióval akkor is, ha az irányukban regisztrált (statistikailag kimutatható) figyelem évről-évre csökken? Csökken annak ellenére, hogy ezek az intézmények egyre jobban igazítják szolgáltatásaikat a feltérképezett igényekhez. Ha ez így van, akkor vagy pontatlan az igényfelmérés, vagy nem reális az adott helyzet elemzése. Magyarul: nem akarjuk kimondani, hogy a mai Magyarországon tendenciózusan csökken a könyvtárat olvasás céljából (tehát: a szabadidő kulturált eltöltésére) felkeresők száma; hogy könyvet egyre kevesebben olvasnak; hogy meghatározóvá duzzadt az az állományrész, amelyet rövid idő alatt „leolvasnak”, ezért ki kell vonni a gyűjteményből, hogy helyette újabb „kérészéletű” – de igényelt újdonságot szerzeményezzünk. És végül, nem akarjuk föltenni azt az egyenes kérdést, amelyet Tóth Gyula: hogy tulajdonképpen „... kéznél vannak-e hazai könyvtáraink?” (Tóth Gyula: *A közkönyvtár és használói*. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005/3.) És ha nincsenek (véleménye szerint általában nincsenek), akkor „...jó lenne, ha minden könyvtár valós vonzásköri igényekből és lehetőségekből vezetné le funkciórendszerét, és ehhez viszonyítva dolgozná ki gyűjtőköri szabályzatát ... – azt rugalmasan hozzáigazítva a változásokhoz.” Valóban ennyire egyszerű a megoldás? Gondoljuk végig: mi történik, ha közkönyvtáraink valóban a vonzáskörük valós igényei alapján szerveznék gyűjteményüket? Szakmailag vállalható, hogy akkor többségükben csak szakkönyvek és kötelező olvasmányok lennének? Hogy a klasszikusok eltűnnének az ún. törzsállományból? Hogy a mai magyar líra és a posztmodern regény csak könyvesboltban volna elérhető? És mi lesz a könyvtári rendszerben a köz(művelődési)könyvtárra kirótt (gyűjtőköri) feladatokkal? Melyik könyvtár (és

nem milyen könyvtártípus!) vállalja fel mindezek gyűjteménybe szervezését, szolgáltatását?

Egyértelmű, hogy az információhoz való hozzáférés bázisa a könyvtárak állománya (tulajdona?), a reájuk épített szolgáltatásokkal. De mi határozza meg a gyűjtőkörüket? Érvényesek-e még az általában megtanultak? Mint a közvetlen vonzaskör változó igényei? A valakik által felállított vagy valamilyen normához viszonyított működési optimum? A könyvtár jövőképe? Szakmailag a helyes válasz: ezek kiegyensúlyozott összessége. De szürke minden elmélet és zöld az élet aranyalmafája.

Elveken és stratégiákon túl a könyvtári menedzsment mindennapjaiban ez így jelentkezik: panaszkönyvi bejegyzések a hiányolt könyvek, sajtótermékek és egyéb dokumentumok miatt; a felső vezetés elégedetlensége a csökkenő dokumentumforgalom láttán, és ennek következményeként a szakmai kvalifikáció és a személyzet csökkentése; a szerzeményezési keret lefaragása... stb. Az eredmény: egy tovább már nem csökkenthető, atomizált könyvtári egység, a végsőkéig rugalmas gyűjtőkörrel, amely pusztá létével mond ítéletet saját magáról.

Mit tehetünk? Nem gondolom, hogy a gyűjteményszervezés és annak „munkamegosztása” alapelveinek újragondolása megoldaná ezt a problémakört. Az egész könyvtári rendszer stratégiájának tényleges fejlesztése szükséges az elmozduláshoz. De! A mindennapi könyvtári gyakorlat – a használók kiszolgálása – bizonyítja, hogy még mindig nagyon sok a pusztán formai megoldás vagy az arra irányuló kijelentés (stratégiai) tervekben, éves ütemezésekben (és ehhez hasonló iratokban) – a tényleges eredményeket hozó gyakorlat átszervezése helyett.

Az igazság az, hogy rugalmasabbnak kellene lennünk: ha a partnerigények várható változásait egy többfaktorú összehasonlító módszer segítségével vizsgáljuk, akkor megoldásként adódik a könyvtári rendszer átstrukturálódása. Mert a használói igény és az információs szükséglet párhuzamos feltérképezése egyre inkább egy olyan (könyvtári) jövőképet mutat, amelyben a tanulás és a képzés meghatározó. „Az az elválaszthatatlan kapcsolat, amely a könyvtárakat és az iskolakultúrát történelmünk során összeforrasztotta, az együttélés új tartalmát és szervezeti formáit mutatja fel. Az a valószínű, hogy a tanulmányi könyvtár – akár az iskola szerkezetében, akár attól függetlenül – a jövő uralkodó könyvtárfajtája lesz.” (Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. Osiris K., 2001., 13. p.) Ha ez a felvetés elfogadható, akkor a közkönyvtári jövőképek természetesen – identitás-zavar nélkül – alakulhatnak, formálódhatnak. Ezen a jövőképen már kiépíthető egy olyan nyitott, dinamikus változó gyűjteményi rendszer (alrendszer), amely bármilyen szükséges tartalmat bármilyen hordozón, bárkinek, szükség szerint szolgáltat.

A nyitott, dinamikus változó gyűjtemény előfeltétele azonban a jelenlegi anomáliák és ellentmondások felszámolása.

Könyvtárunkat névadónk, Szabó Ervin, mint a „város dolgozószobáját” álmodta meg, és ennek az álomnak – talán – manapság meg is felelünk. Ez azt is jelenti, hogy sürgősen tovább kell lépünk jövőképünk vázolásakor, hiszen az angolszász szakterminológia a közművelődési könyvtárakat már „az utca egyeteme”-ként értelmezi. Olyan intézményként, amely gyűjti és feldolgozza (tehát: rendszerelvű használatra alkalmassá teszi) a folyamatos tovább- és átképzés, a távoktatás strukturált ismeretanyagát. A meghatározásnak – első olvasatban – a gyűjteményszervezés szempontjából nincs igazán „újdonság tartalma”. Tudnunk kell azonban,

hogy a „strukturált” ismeretanyag felhalmozásánál a segítő, „információmenedzser” könyvtárosnak legalább olyan döntő szerepe van, mint magának a dokumentumnak. Tehát: a jövő gyűjtőkori kódexe értelemszerűen a szolgáltatást fizikailag elvégző könyvtáros szakember tudását is beépíti felsorolásába. Ez nemcsak tartalmában, de minőségében is más (új) szaktudást feltételez, és erre ma még nemcsak a könyvtári oktatás, képzés stúdiumai nem készültek föl (igyekeztem a legenyhébb kifejezést használni), de – szerintem – a nyilvános közkönyvtárak fenntartói, vezetői és munkatársai sem.

Még mindig sztereotípiákban gondolkodunk; még mindig úgy gondoljuk, hogy a gyűjtőkör elvi kiszélesítése (pl. az elektronikus dokumentumok beépítése és a távoli adatbázisok elérésének biztosítása) elegendő a közművelődéskönyvtárak társadalmi presztízsének meg- vagy visszaszerzéséhez. Hogy pusztán belső erőink átszervezésével, új kommunikációs infrastruktúrával ugyan, de könyvtári eszközökkel ki tudjuk szolgálni a változásokat. Hogy a szolgáltatáshoz elengedhetetlen szakismereteinket elég egy informatikai végzettséget nyújtó (?) egyetemi kiegészítő elvégzésével megújítani.

Lehet, hogy nincs igazam, és csak én nem látom, hogy olyan komplex könyvtárak létrehozásán munkálkodunk, ahol a már meglévő (modern) technikák és technológiák (pl. a könyvtári integrált rendszer és az informatikai infrastruktúra) „csúcsra járatásával” rendre újabb és újabb értéket hozunk létre; és hogy ennek megfelelően komplex tudású könyvtárosokat képezünk vagy továbbképzünk úgy, hogy az információs menedzser státusát – mint tevékenységet – integráljuk a köz(művelődési)könyvtárakban eddig bevált, széles körű olvasottsággal rendelkező könyvtáros személyiségébe. Sapienti sat.

Pobori Ágnes